

AZ EGYRE VÁLTOZÓ ANGOL IRODALOM TÖRTÉNETEI

– *Az angol irodalom története* 6–7. kötet. Szerkesztette BÉNYEI Tamás. Budapest: Kijárat Kiadó, 2022–2023, 629, 751 lap –

SCHÄFFER ANETT

Miskolci Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Angol Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék

egyetemi tanársegéd

anett.schaffer@uni-miskolc.hu

ORCID 0009 0003 6331 9019

■ Megírható-e az angol irodalom története hét kötetben, magyar kutatók által? A válasz egyértelműen igen: ezt a monumentális munkát végezték el *Az angol irodalom története*nek főszerkesztői, valamint az egyes kötetek szerkesztői és a fejezetek szerzői. Az óriási, sok kutatót mozgató projekt vezetője eredetileg Kállay Géza volt, akinek 2017-es váratlan halála után a főszerkesztői munkát Bényei Tamás folytatta és fejezte be. A hét kötetből hat már megjelent, az első kötet a középkort, a második a kora újkort, a harmadik és negyedik az 1640–1830 közötti időszakot, a jelen recenzióban bemutatott hatodik és hetedik pedig az 1930-tól napjainkig tartó időszakot tárgyalja. Az ötödik kötet még megjelenés előtt áll.

Bármilyen tudományos munkánál fontos kérdés, hogy kik fogják olvasni, milyen előzetes tudással rendelkeznek az adott témáról. Egy irodalomtörténetnél ez különösen igaz. Míg egy online elérhető tanulmányt bárki könnyen megtalálhat, aki kicsit is érdeklődik az adott téma iránt (kérdés persze, hogy el is olvassa-e), egy terjedelmes irodalomtörténet kézbe vételéhez komolyabb motiváció szükséges. Kinek íródott tehát ez a terjedelmében is monumentális sorozat? Az ELTE Anglisztika Tanszékének oldalán ezt olvashatjuk: „*Az angol irodalom története* a tanszékünk által oktatott korszakos évfolyamelőadások kötelező tananyagai közé tartozik.”¹ Bényei Tamás azt írja az egy egységként kezelt hatodik és hetedik kötet bevezetőjében, hogy: „Nem lineáris olvasókra számítunk, hanem olyanokra, akik valamit keresve fellapozzák a köteteket” (6:12). Bizonyosan az olvasók közé fognak tartozni a brit irodalmat tanító egyetemi oktatók és hallgatóik. Várhatóan be fog épülni sok egyetemi kurzus anyagába, ahogy az ELTE Anglisztika tanszékén, emellett kiindulópont lehet az új témákat, kapcsolódásokat felfedezni vágyó angol irodalommal foglalkozó kutatók számára is. A professzionális

¹ ELTE-BTK Anglisztika Tanszék, *Az angol irodalom története*, hozzáférés: 2024.06.05., <https://des.elte.hu/content/az-angol-irodalom-tortenete.t.33187?m=8788>.

olvasók mellett azonban lesznek olyanok, akik pusztán egy-egy szerző vagy irányzat iránti érdeklődésből lapozzák fel a köteteket.

A kereszthivatkozások és egyéb szerzői és szerkesztői kommentárok különleges módon jelennek meg: nem lábjegyzetek vagy végjegyzetek formájában, hanem a lap margóján, egy keretet jelző vonal mellett, kisebb betűmérettel szedve. Ez valóban tökéletes arra, hogy látványos és könnyen használható módon összekösse a különböző fejezeteket. Egyrészt a lapszéli jegyzeteket író olvasó módszerére emlékeztet, másrészt a Wikipédia kattintható hivatkozásaira, melyek a kurzor alatt rövid, pár mondatos bemutatást jelenítenek meg (tulajdonképpen az adott szócikk elejét). Természetesen a kötet kommentárjai másképp vannak megírva, mégis ezt a dinamikus kapcsolódási rendszert idézik, ezáltal még egyértelműbbé téve a különböző irányzatok, korszakok közötti összefüggéseket. Emellett ilyen kapcsolódásokra néhol a fejezetek főszövege is kitér.

Az irodalomjegyzéket és tárgymutatót leszámítva közel 1200 oldal terjedelmű hatodik és hetedik kötet jó részét, körülbelül 800 oldalt Bényei Tamás írta, aki a főszerkesztői feladatok mellett a hatodik és hetedik kötet szerkesztését is magára vállalta. A megérdemelt Artisjus Irodalmi Díj (tanulmány kategória, 2024) laudációjában Szilágyi Zsófia nem csupán a szerkesztői, de a szerzői munkát is méltatja:

Bényei Tamás, a Debreceni Egyetem professzora, a kortárs angol regény nemzetközileg elismert kutatója több, mint tíz évet arra áldozott, hogy elkészülhesen a magyar irodalomtudomány egyedülálló vállalkozása, az angol irodalom története. A hét kötetten közel száz irodalomtudós dolgozott, a főszerkesztés feladata pedig egyedül Bényei Tamásra maradt a kiváló Shakespeare-kutató, Kállay Géza 2017-ben bekövetkezett váratlan halála után. Bár ez a teljesítmény önmagában is elismerésre méltó lenne, ezúttal legalább ennyire ünnepeljük Bényei Tamást, a szerzőt, aki a sorozatnak az 1930-as évektől a jelenkorig tartó időszakot tárgyaló két kötetében annyi részt írt meg, hogy azok már önmagukban megtöltenének egy vaskos könyvet. Írt, messze a teljesség igénye nélkül, a detektívtörténet aranykoráról, a regionalizmusról és provincializmusról, a kortárs történelmi regényről.²

A két kötet Bényei széles körű tudása mellett arról is tanúskodik, hogy kiváló szerzőtársakkal dolgozott együtt. A kötetekhez írt előszavában olvasható, hogy az eredeti elgondolás szerint az összes magyar anglistikával foglalkozó kutatót bevonták volna a projektbe, erre azonban végül nem kerülhetett sor:

Noha az irodalomtörténet ötletadójának és eredeti főszerkesztőjének [Kállay Gézának] a teljes hazai anglistikát közös cél érdekében egybeforrasztó múról szőtt álma nem valósulhatott meg maradéktalanul, a hazai modern filológiá-

² Bényei Tamás, artisjus, hozzáférés: 2024.06.05, <https://www.artisjus.hu/artisjus-dijak/benyei-tamas/>.

ban példa nélküli, hogy ilyen sok szerző és szerkesztő összefogása és önzetlen munkája álljon egy irodalomtörténeti vállalkozás mögött.³

Bár a hatodik és hetedik kötet nagyrészt Bényei munkája, számos más kutató is részt vett a fejezetek megírásában: D. Rácz István írt az 1930-as évekbeli és az 1950 utáni költészetéről, a félhosszú- és hosszúversesekről, a liverpooli költőkről, az 1960 utáni elégiákról, Tony Harrison és George Szirtes költészetéről és a közelmúlt női költőiről, Farkas Ákos Aldous Huxleyről és a katolikus regényről, Reichmann Angelika a „mitikus módszer”-ről és az angol nyelvű walesi irodalomról, Dósa Attila több fejezetben a skót irodalomról, Ureczky Eszter egy kortárs uradalomregényről, Balajthy Ágnes az utazási irodalomról, Czigányik Zsolt a disztópiákról, Szaffkó Péter az angol színház 1945 utáni megújulásáról, Nyusztay Iván az abszurd színházról, Pikli Natália Caryl Churchillről és a kortárs drámáról, Bényei Tamással közösen pedig a kilencvenes évekbeli drámáról, Gula Marianna az észak-ír helyzet irodalomra gyakorolt hatásáról, Dolmányos Péter az 1950 utáni észak-ír költészetéről, Kirchknopf Andrea a neoviktóriánus regényről, Szlukovényi Katalin az angol holokausztköltészetéről, Friedrich Judit Tibor Fischerről, Séllei Nóra Jean Rhys *Széles Sargasso-tengeréről*, Benczik Vera a fantasyról, illetve Pintér Károllyal közösen a science fictionről, Szép Eszter a képregényekről és Limpár Ildikó a Harry Potter-sorozatról. Összesen tehát Bényei Tamáson kívül húsz szerző vett részt a hatodik és hetedik kötet megírásában. A más-más szerzők által írt fejezetekben természetes módon némileg érezhető a szerzői hangok különbsége, de ez mit sem von le a munka egységességéből.

A kötetek felépítésében a próza változásai kapják a legtöbb teret, a költészet és a dráma némileg kisebb súllyal van jelen, de ezek alakulásáról is szólnak a fejezetek. Az alapvetően kronologikus elrendezés nem túlságosan merev, fejezetenként változik, hogy mennyire tekintenek előre az időben. Erre Bényei is kitér az előszóban: „A két kötet együvé tartozását az is mutatja, hogy már a hatodik kötet fejezeteinek egy része [...] a közelmúlt és a jelenkor irodalmáig halad a jelenségek tárgyalásában.” (6:11.) A hatodik kötet 1930-cal kezdődik, és néhány fejezet kivételével körülbelül az 1960-as évek kezdetéig tartó az időszakot mutatja be, a hetedik az 1960-as évekkel kezdődik és olyan kortárs kérdésekkel is számot vet, mint a multikulturális, ökológiai és globalizálódó irodalom. Az 1930-as évek korszakhatár mivoltát tulajdoníthatnánk a modernizmus Malcolm Bradbury és James McFarlane által kijelölt határának (1890–1930), de ezt a korszakolást valójában megkérdőjelezi *Az angol irodalom története* (6:48–49). Az irodalomtörténet szokásos korszakolását inkább egy az irodalmat sok különböző irányzat és jelenség összességéként látó szemlélet váltja fel. Az előszóban is olvasható, hogy az Edinburgh University Press huszadik századi irodalomtörténetéhez, a Bloomsbury kiadó *Decades* sorozatához, a Bloomsbury/Methuen 1950-es évekkel induló drámatörténeti sorozatához és a Cambridge University Press húszéves időszakok szerint

³ BÉNYEI Tamás, „Előszó: *Az angol irodalom történetének történetéről*”, in BÉNYEI Tamás és KÁLLAY Géza, főszerk., *Az angol irodalom története*, 1. köt., 9–12 (Budapest: Kijarat Kiadó, 2021), 10–11.

beosztott sorozatához hasonlóan nem a korszakok, illetve irányzatok szerinti tárgyalás az elsődleges cél, inkább „egy-egy időszak keresztmetszetének megrajzolására, a párhuzamos és egymással kölcsönhatásban lévő jelenségek, törekvések feltérképezésére törekednek, mintsem életművek portrészzerű ismertetésére vagy a »nagy művek« kiemelésére.” (6:11). Mindazonáltal vannak kiemelt szerzők ebben az irodalomtörténetben is, akiket egész fejezetek vagy több esetben alfejezetek tárgyalnak (előbbire példa Aldous Huxley és Tibor Fischer), de a kötetek nem ezek köré szerveződnek.

A vállalkozás az angol irodalom történetét ígéri, de hogy mi is az az angol irodalom, az egyáltalán nem ilyen egyértelmű. Erre Sári B. László is kitért a harmadik és negyedik kötetről írt recenziójában:

Ez az irodalomtörténet-e az angol irodalom története? Azé az angol irodalomé, melynek egy része nem is angolul íródott, vagy a történeti változások és a regionális különbségek miatt nem azon az angol nyelven, melyet a legtöbben ma értenek és beszélnek szerte a világban (mely nyelv önmaga sem tekinthető teljesen egységesnek)? Ha az angol irodalomban az angol nem nyelvi, hanem nemzeti kitétel, akkor mihez kezdhetünk a brit, skót, ír, walesi megjelölésekkel, s az angol birodalomhoz kapcsolódó egyéb külső- és belső kolonizációs folyamatokat megjelenítő és megtestesítő, azokra reagáló, azok ellenében fellépő irodalmi fejleményekkel? És mindezekről a bonyodalmaktól egyáltalán nem függetlenül: hány lehetséges története van „az angol irodalomnak”?⁴

Ez a kérdés a 20. és 21. század „angol” irodalmában/irodalomtörténetében még bonyolultabb. Erre az első kötetben megjelent, az egész sorozatra vonatkozó bevezetőben így reflektál Bényei: „Mi úgy döntöttünk, hogy alapvetően a Brit-szigetek, ezen belül a brit államalakulat *angol* nyelvű irodalmáról lesz szó”.⁵ Bényei arról is ír, hogy nem minden esetben egyértelmű annak meghatározása, hogy mely művek tartoznak az angol irodalom körébe, és bár a „politikai tényeket tekintett[ék] mérvadónak”, ettől némely esetben eltértek. Így előfordul, hogy abból a korszakból is feltűnik ír szerző, amikor az Ír Köztársaság már függetlenné vált (pl. Samuel Beckett), illetve a volt gyarmatokról származó szerzők klasszikus angol irodalmi művekre épülő, azokat átértelmező írásait is tárgyalja az utolsó kötet (pl. J. M. Coetzee: *Foe*).⁶ Ebből is látható, hogy egyáltalán nem könnyű annak pontos körülhatárolása, mi is az angol irodalom. A kortárs világban, de sokszor korábbi időszakokat tekintve sem könnyen meghatározható, hogy melyik író brit, hát még, hogy melyik mű tartozik az angol irodalom körébe. Elég Salman Rushdie-ra gondolnunk, aki indiai szárma-

⁴ SÁRI B. László, „»Onnan hívlak segélyemül merész dalomhoz«: Irodalmak történetének lehetőségeiről”, *Literatura* 48, 4. sz. (2022): 444–449, 444, kiemelés az eredetiben.

⁵ BÉNYEI Tamás, „Bevezetés: Az angol irodalom új története”, in BÉNYEI és KÁLLAY, *Az angol irodalom története*, 1:13–25, 20, kiemelés az eredetiben.

⁶ Uo., 20–21.

zású, tizenhét éves korában költözött Angliába, 2000-től Amerikában él, 2016-tól pedig amerikai állampolgár.

Az *angol irodalom története* bevezetőjében olvasható, hogy az egyik elv a célelvű irodalomtörténet elképzelésétől való elmozdulás volt:

A szerkesztők egyik kiindulópontja az a belátás volt, hogy az (angol) irodalom történetét immár nem lehet egyetlen, célelvű elbeszélés keretében releváns módon elmondani, akármi is legyen ennek a történetnek a főszereplője. [...] A nyitókötet világossá teszi, hogy már a középkorban is több, egymással érintkező, irodalminak nevezhető kultúra és hagyomány létezett, amelyeknek történetét nemigen lehet elmondani egyetlen szálla felfűzve, a huszadik századra pedig valóban megszámlálhatatlanul sok kisebb, egymással párhuzamosan haladó, egymást metsző és egymással kölcsönhatásban álló történetről beszélhetünk.⁷

Ezt a sokféleséget jól mutatja a hatodik és hetedik kötet felépítése is, amelyben a különböző irányzatok, műfajok összekapcsolódása, egymásra hatása is megjelenik. Több szerzőről, műről különböző fejezetekben, így más-más kontextusban is szó van, az irodalomtörténet ilyen organikus rendszerének belátását pedig erősítik a már említett kommentárok. Ezekre a kapcsolódásokra aktívan reflektál az irodalomtörténet főszövege is. Így történhet például, hogy a „*Női műfajok a huszadik század közepén*” című fejezetben Jane Austen fogadtatástörténetéről, illetve regényeinek későbbi művekre gyakorolt hatásáról is olvashatunk. Az olyan jelenségek tárgyalása, mint a *middlebrow* irodalom, az olvasói hozzáállások, az irodalomtermelés fontos kontextusait segíthet megérteni – erre sem lenne lehetőség egy olyan irodalomtörténetben, amely csak a korszakos művekre és szerzőkre koncentrálna. A hatodik és hetedik kötet több pontján meghatározó politikai eseményekről és azok irodalomra gyakorolt hatásáról is szó esik, egyáltalán nem meglepő, hogy ilyen a második világháború (*A második világháború irodalma; Az angol irodalom változó kontextusai 1945 után*) és a *Troubles* (*Az észak-ír helyzet az irodalom tükrében*), de ezek mellett Margaret Thatcher irodalomra gyakorolt hatásának is két fejezetet szentelt Bényei (*Thatcherizmus és irodalom és „Thatcher gyermekei”: A közelmúlt drámai irodalma*), illetve például Tony Blair kultúrát támogató kormányzását is megemlíti az 1990-es évekről szóló alfejezetben (*A poszt-modern után: a kilencvenes évek*). Továbbá az irodalom intézményesüléséről, az irodalom oktatásának történetéről, az irodalom presztízsről is olvashatunk. Így a kötetek a történelmi, politikai eseményeket, kulturális változásokat is számba veszik, az irodalom története társadalomtörténeti kontextusba illeszkedik.

Erre tökéletes példa, hogy a kötet egy a Brexit és az irodalom kölcsönhatásairól szóló fejezettel, így tulajdonképpen egy az éppen aktuális politikai eseményekre és azok irodalmi hatására való kitekintéssel zárul. Bár némi hiányérzetet hagyhat az

⁷ Uo., 16–17.

olvasóban, hogy tulajdonképpen nincsen záró fejezete sem az 1930 utáni angol irodalmat tárgyaló köteteknek, sem az egész sorozatnak, mégis épp egy ilyen, az irodalom sokszínűségére koncentráló, az irodalomtörténet folytonos alakulását előtérbe helyező vállalkozásban kevésbé lehetséges átfogó konklúziók levonása.

Az egyes fejezetek egy-egy irodalmi jelenségről adnak általános képet, rendszerint miniatűr, de igen érzékletes elemzésekkel alátámasztva. Az egységes, céllevű narratíva igényének tudatos feladása jobban lehetővé teszi az angol irodalom gazdagságának és sokféleségének bemutatását, így a pontosságot és hasznosságot szolgálja. Eseményekkel teli korszak kerül terítékre, és rengeteg művet mozgatnak az 1930 utáni angol irodalmat bemutató kötetek. Lineáris végigolvasásuk komoly feladat, de – mint az előszó is jelzi (6:12) – nem is erre szánták *Az angol irodalom történetét*.

A felépítés kapcsán született néhány vitatható döntés. *Az angol irodalom történetének* ezen kötetei számot vetnek olyan jelenségekkel is, amelyek nem tartoznak hagyományosan a „magas irodalom” vagy „szépirodalom” egyébként sem egyértelműen körülhatárolható kategóriájába. A már említett *middlebrow* irodalom mellett ilyen a *chick lit*, a fantasy, a science fiction vagy a képregény, s mindez egy nyitottabb irodalomszemlélet felé mutat, amely belátja, hogy a huszadik és huszonegyedik századi angol irodalom tárgyalása ezek nélkül talán nem is lehetne teljes. A science fictionról, fantasyról és képregényről szóló fejezetek azonban a hetedik kötet végére kerültek, ami azt az érzést keltheti, mintha a kötet koncepciója sem tekintené őket az angol irodalom integráns részének. Ezt még feltűnőbbé teszi, hogy a kronologikus felépítéshez képest ilyen későn, a kortárs irodalom tárgyalása után esik csak szó J. R. R. Tolkienről vagy az 1945 előtti sci-firől. Ennél még szembetűnőbb a Harry Potter-sorozatról szóló fejezet elhelyezése legutolsó fejezetként az utóhang előtt. Nem kap indoklást az olvasó, hogy miért lett önálló egység ez a mindössze három oldalas fejezet, amely „portálfantasy”-ként kategorizálja a művet, és miért nem a *Fantasy és spekulatív irodalom* alfejezeteként jelent meg. Természetesen egy ilyen nagyszabású munka esetében rengeteg olyan kérdés merülhet fel, amelyre nincsen egyértelmű válasz, és már az is jelentős lépés, hogy ezek a műfajok és jelenségek egyáltalán bekerülhettek az irodalomtörténetbe.

A második kötet szerkesztői, Kiss Attila Attila és Szőnyi György Endre az 1749-nek adott interjújukban beszéltek egy esetleges online kiadás lehetőségéről:

[F]ennáll az igény és ambíció, hogy lehetne-e ebből a monumentális anyagból egy dinamikus kezelhető, állandóan modernizálható digitális archívumot létrehozni. Azon is gondolkodunk, hogy vannak-e különböző digitális eszközökre optimalizálható szegmensei a vállalkozásnak.⁸

⁸ MIKE Laura, „»Nem lehet a kultúra más kontextusaitól elszigetelten vizsgálni az irodalmat« (Beszélgetés Kiss Attilával és Szőnyi Györggyel)”, 1749, 2022. jan. 25., <https://1749.hu/flow/interju/nem-lehet-a-kultura-mas-kontextusaitol-elszigetelten-vizsgalni-az-irodalmat-beszelgetes-kiss-attilaval-es-szonyi-gyorggyel.html>.

A bővíthető online kiadás létrehozását Hartvig Gabriella is szorgalmazta az első két kötetről írt kritikájában.⁹ Mindenképp nagyon izgalmas lenne, ha ilyen módon is elérhetővé válna *Az angol irodalom története*, amelynek nyomtatott formában való megjelenése is óriási eredmény nem csupán a köteteken dolgozó kutatók, de a magyar anglistika egésze számára is.

⁹ HARTVIG Gabriella, „»A konszenzusok felmondása és újraírása«: Az angol irodalom új története”, *Literatura* 48, 4. sz. (2022): 438–443, 443.